

پژوهش‌های حقوقی

شماره ۲۲

هزار و سیصد و نود و یک - نیمسال دوم

- مفهوم شناسی «مباتی» در پژوهش‌های حقوقی
عباس منصورآبادی - جواد ریاحی
- استرداد مجرمان در رویه دیوان اروپایی حقوق بشر و کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد
سعید باقری
- الکترونیک شدن دستگاه قضایی در پرتو مؤلفه‌های حکمرانی خوب
سمانه رحمتی‌فر
- نقش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در حمایت از حقوق بشر در رویه دادگاه اروپایی حقوق بشر
ارمغان عبیری
- کنکاشی در رأی شماره ۲۶۱ مورخ ۱۳۹۱/۵/۹ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری
مجید بنایی اسکویی - وحید آگاه
- ارزیابی نظام حقوقی حاکم بر تخلفات ساختمانی
زینب تقی‌دوست
- حمایت‌های پیرا حقوقی دیوان بین‌المللی کیفری از بزه‌دیدگان
مرضیه دیرباز
- مقابله با بحران سربازگیری کودکان در مخاصمات مسلحانه: نخستین رأی دیوان کیفری بین‌المللی در ترازوی حقوق بین‌الملل
زکیه تقی‌زاده - فاطمه هداوندی

http://jlr.sdil.ac.ir/article_33644.html

الکترونیک شدن دستگاه قضایی در پرتو مؤلفه‌های حکمرانی خوب

مجله پژوهش‌های حقوقی (علمی - ترویجی)، شماره ۲۲، نیمسال دوم ۱۳۹۱

صفحات ۵۳ الی ۷۰، تاریخ وصول: ۱۳۸۹/۶/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۹/۵

الکترونیک شدن دستگاه قضایی در پرتو مؤلفه‌های حکمرانی خوب

سمانه رحمتی فر*

چکیده: پیشرفت دانش فناوری اطلاعات و ارتباطات و ورود آن به عرصه تعاملات دولت منجر به شکل‌گیری مفهوم دولت الکترونیک شده است. در این راستا دستگاه قضا به دلیل جایگاهش در تحقق، حفظ و ترویج حقوق بشر و همچنین به دلیل داشتن بیشترین امکان نقض حقوق شهروندان، اهمیت ویژه‌ای دارد و تنها تغییری قابل پیشنهاد و اعمال است که به رابطه شهروند و این نهاد بهبود بخشد. مقاله حاضر به بررسی چگونگی تأثیر فناوری اطلاعات به دستگاه قضایی و تأثیرات مثبت و منفی آن بر کیفیت فرایندهای قضایی در پرتو الگوی حکمرانی خوب می‌پردازد.

کلیدواژه‌ها: الکترونیک شدن، دولت الکترونیک، حکمرانی خوب، دادرسی
منصفانه

مقدمه

یکی از مهم‌ترین معضلات پیش روی نهادهای قضایی رسوخ فساد مالی است که در نتیجه ساختار غیرشفاف، غیراستاندارد و پاسخگویی پایین شکل می‌گیرد. فساد در دستگاه قضایی علاوه بر اینکه کارویژه آن یعنی تحقق عدالت را مختل می‌سازد، مانعی در برابر مقابله با فساد در دیگر ارکان حکومت و بخش خصوصی است. به عبارت دیگر فسادآلود بودن این نهاد عامل بازتولید و حتی تولید فساد در جامعه و دولت است.

به منظور اصلاح فرایندهای اداری دو روش الکترونیک شدن روال‌های حضوری و اعمال

* کارشناس ارشد حقوق بشر (دانشگاه شهید بهشتی) s.rahmatifar@gmail.com

مؤلفه‌های حکمرانی خوب را می‌توان پیشنهاد داد. الکترونیک شدن با مجازی کردن روابط از برخورد‌های چهره‌به‌چهره می‌کاهد و موقعیت‌های فسادآلود را به حداقل می‌رساند و حکمرانی خوب به عنوان الگویی با قابلیت بومی‌سازی از طریق سالم‌سازی فرایند به وسیله اعمال هم‌زمان و هماهنگ اصلاحاتی مانند شفاف‌سازی فرایندها، پاسخگویی و مسؤلیت‌پذیری، عاملان، تأکید بر لزوم حرکت در چارچوب وفاق، قانون و رعایت موازین حقوق بشری، صحت نتیجه را تضمین می‌کند.

در سال‌های اخیر لزوم ایجاد تغییراتی در قوه قضاییه ایران احساس شده است و در قالب توسعه قضایی پیگیری می‌شود. طبق آنچه در پورتال قوه قضاییه انعکاس یافته است سیاست‌های توسعه قضایی را به دو قسمت سیاست‌گذاری کلان و بلندمدت و سازماندهی‌های کوتاه‌مدت تقسیم کرده‌اند و در سیاست‌گذاری بلندمدت مربوط به تشریفات آیین دادرسی در پی استفاده از تجارب دیگر کشورها و دیگر نظام‌های حقوقی هستند. بدیهی است که تجارب مردمی با شرایط فرهنگی و اجتماعی متفاوت الزاماً منجر به اصلاح در نهاد قضایی ایران نخواهد شد. حکمرانی خوب الگویی مناسب در ایجاد تغییرات و اصلاحات رویه‌ای و اداری در امور قضایی است. نظر به اینکه اصول کلی حکمرانی خوب قابل انطباق با شرایط بومی هر کشور است، منطقاً بازده آن بیش از انجام تغییراتی بر مبنای مقتضیات نظام حقوقی برخاسته از یک فرهنگ خاص، خواهد بود. بنابراین می‌توان با مطالعه دقیق مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی خوب قضایی و از طریق وارد کردن معنادار و حساب‌شده فناوری اطلاعات و ارتباطات نوین به فرایندهای قضایی، اصلاحات مورد نظر را پیش برد.

۱- چارچوب نظری

بیش از پنجاه سال است که فناوری اطلاعات و ارتباطات در بخش عمومی استفاده می‌شود، ظهور اینترنت نمای جدیدی را در قالب دولت الکترونیک به آن افزود و گسترش جهانی الکترونیک شدن را تسریع کرد. فناوری اطلاعات در قالب دولت الکترونیک از طریق افزایش همکاری و هماهنگی بین بخش‌های مختلف دولت موجب افزایش کارآمدی آن می‌شود.^۱ تعاریف متعددی از دولت الکترونیک ارائه شده است؛^۲ بعضی از تعاریف با دید حداکثری دولت الکترونیک را به کار بستن اینترنت در تعامل دولت با خارج از آن محدود می‌کنند و بعضی دیگر آن را دربرگیرنده هرگونه فناوری‌های دیجیتالی ارتباطی و اطلاعاتی در تمام

1. C. Von Haldenwang, "Electronic Government (E-Government) and Development", *The European Journal of Development Research*, Vol. 16, No. 2, 2004, p. 422.

2. See: L. Pina Torres, B. Acerete, "E-Governance Developments in European Union Cities: Reshaping Government's Relationship with Citizens", *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Oxford University press, Vol. 19, No. 2, 2006.

Also: R. Heeks, "e-Government as a Carrier of Context", *Journal of Public Policy*, Cambridge University Press, Vol. 25, No. 1, 2005.

بخش‌های دولتی می‌دانند و برای تحقق دولت الکترونیک شرطی جز کمترین سطح استفاده از ابزار الکترونیک در خدمات دولتی قائل نیستند.^۳ در رویکرد نخست، دولت الکترونیک از طریق افزایش شفافیت، کارآمدی و مشتری محوری در ارائه خدمات، ابزاری در تحقق حکمرانی خوب است^۴ و در رویکرد دوم به مفهوم عام الکترونیک شدن بسیار نزدیک است. با دقت در این تعاریف روشن می‌شود که «دولت الکترونیک به دنبال خودکارسازی و کامپیوتری کردن رویه‌های حضوری و کاغذی، به هدف ارائه بهتر خدمات به شهروندان، ظرفیت‌سازی در دولت، اعمال نظارت مؤثر و افزایش شفافیت در جهت مدیریت بهتر منابع است.»^۵ لازم به اشاره است که اینترنت بهترین راه الکترونیک شدن دولت است ولی تنها راه نیست. استفاده از پیام کوتاه و واسطه‌های هوشمند^۶ در مراکز تلفنی یا ادارات دولتی از راه‌های کم‌هزینه‌تر قابل پیشنهاد برای کشورهای در حال توسعه است.^۷

الکترونیک شدن از جمله راهکارهای اصلاح فرایندهای اداری به هدف نهایی مبارزه با فساد است؛ از طرف دیگر ارتقای سطح دادرسی سنج کارآمدی هر تغییری در دستگاه قضایی است. بنابراین اگر الکترونیک شدن منجر به تسهیل دسترسی به عدالت نشود یا به روند آن خلل وارد کند در نهاد قضایی قابل توصیه نخواهد بود.

حکمرانی خوب^۸ مانند الکترونیک شدن از الگوهای اصلاحی رابطه شهروند و دولت است و با امور غیرماهوی قضایی انطباق دارد. حکمرانی رابطه سه‌جانبه دولت، شهروند و بخش خصوصی با محوریت دولت است و حکمرانی خوب از طریق اعمال تغییراتی به وسیله مؤلفه‌هایی مانند شفافیت، پاسخگویی، حاکمیت قانون، مشارکت و تضمین حقوق بشر^۹ به دنبال بهتر کردن این رابطه می‌باشد. در ادامه این مؤلفه‌ها در رابطه با دستگاه قضایی اجمالاً بررسی می‌شوند:

۳. نک: عبدالحسین فرج‌پهلوی و ساسان بصیری، «اصول طراحی درگاه دولت الکترونیک»، تحول اداری، دوره نهم،

ش ۵۱، ۱۳۸۵.

۴. L. Pina Torres, *op. cit.*, p. 300.

۵. P.J. Pascual, *e-Government, e-ASEAN Task Force*, UNDP-APDIP, May 2003, p. 5.

۶. استفاده موقتی از افراد به عنوان میانجی بین شهروندان و زیرساخت‌های اطلاعاتی.

۷. Pascual, *op. cit.*, pp. 8, 9.

۸. نک: محمدحسین زارعی، «حکمرانی خوب، حاکمیت و حکومت در ایران»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ش ۴۰،

۱۳۸۴.

See: F.N. Botchway, "Good Governance: the Old, the New, the Principle and the Elements", *Florida Journal of International Law*, Vol. 13, 2000-2001; Also: D. Kaufmann and A. Kraay and M. Mastruzzi, "Governance Matters VI: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2006", *World Bank Policy Research Working Paper 4280*, July 2007; Also: D. Kaufmann and A. Kraay, "Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going?", *World Bank Working Paper and Article*, Oxford University Press, 2008.

۹. See: United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific (UNESCAP), "What Is Good Governance?", 2004, at: <http://www.unescap.org/huset/gg/governance.htm>.

شفافیت: «شفافیت جهانی»^{۱۰} شفافیت را به عنوان اصلی تعریف می‌کند که بر مبنای آن کسانی که از تصمیمات متأثر می‌شوند علاوه بر واقعیت‌ها و ارقام، از سازوکارها و فرایندها هم اطلاع داشته باشند.^{۱۱} شفافیت دستگاه قضایی با اصل علنی بودن رسیدگی‌ها، حضور هیأت منصفه، انتشار آراء و دسترسی به رویه قضایی که علاوه بر مباحث حکمرانی خوب، در مطالعات حقوقی هم از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، دسترسی طرفین دعوا به مفاد پرونده (خصوصاً در رسیدگی‌های کیفری) و مسائل جزئی‌تری مثل روشن بودن نحوه انتخاب قضات، مشخص بودن هویت قاضی و ... قابل تحقق است. اعمال این اصل در دستگاه قضایی چالش‌های جدی‌ای را ایجاد می‌کند؛ از یک طرف شفاف بودن روند رسیدگی مساوی با قابلیت پیش‌بینی و کاهش خطر طرح دعوا است و از طرف دیگر از دو بعد می‌تواند حقوق شهروندان را نقض کند: یکم اینکه گرفتن اطلاعات بیش از میزان لازم، به ویژه در سیستم‌های تفتیشی که دولت اقدام به جمع‌آوری اطلاعات می‌کند، اگرچه ممکن است به صدور رأی منصفانه‌تر منجر شود، ولی زمینه نظارت دولت بر زندگی شهروندان را فراهم می‌کند و دوم علنی بودن دادگاه‌ها و خصوصاً انتشار آراء می‌تواند منجر به نقض حریم خصوصی شهروندان شود. بنابراین اعمال شفافیت در دستگاه قضایی باید با در نظر گرفتن امور این چنینی همراه باشد.

پاسخگویی و مسؤلیت‌پذیری: پاسخگویی به طور نسبی به بیرونی و درونی تقسیم می‌شود، در پاسخگویی بیرونی مردم خودشان دولت را پاسخگو می‌کنند، مثل انتخاب اعضای شوراهای محلی یا مورد سوال قرار دادن ارائه دهندگان خدمات عمومی؛ پاسخگویی درونی ناظر بر روابط بین نهادهای دولتی است. دولت برای حمایت از منافع عمومی، سیستم‌هایی مثل تفکیک قوا و کنترل و توازن را ترتیب می‌دهد تا رفتار نهادهای درون دولت را هدایت کند.^{۱۲} مسؤلیت‌پذیری پذیرش تبعات پاسخگویی است. توانایی شهروندان در تشویق یا مجازات منتخبینشان به امکان شناسایی مقام مسؤل بستگی دارد، به عبارت دیگر مردم کسی را در برابر خود پاسخگو می‌دانند که او را به روشنی مسؤل فرض کنند. پاسخگویی فردی و نهادی قضایی در برابر دیگر ارکان حکومت، بخش خصوصی و حتی شهروندان می‌تواند با اصل استقلال قضایی در تضاد باشد. برای رفع این تعارض «اصول بنگلور در خصوص رفتار قضایی» در مقدمه خود اعلام می‌دارد: «قضات در برابر نهادهای صالحی که به منظور حفظ معیارهای قضایی تشکیل شده و مستقل و بی طرف می‌باشند در برابر رفتار خود پاسخگو هستند، این نهادها تکمیلی هستند و قواعد حقوقی و رفتارهای موجود که قضات را محدود

10. Transparency International (TI)

11. See: TI's internet site.

12. World Bank, *MENA Development Report, Better Governance for Development in Middle East and North Africa*, 2003, p. 2.

می‌کند نمی‌تواند به آن‌ها لطمه و محدودیتی وارد کند.^{۱۳} به این ترتیب این سند تلاش کرده است بین استقلال و پاسخگویی پیوندی برقرار کند. در سیستم حقوقی ایران قوه قضاییه به صورت استثنا در قالب اصول هفتادوشش و نود در برابر مجلس و اصل صدوسیزده در برابر رئیس جمهور پاسخگو است. اصل صدوهفده قانون اساسی ضمانت اجرایی برای اشتباه یا تقصیر قاضی در نظر گرفته است که از مصادیق مسؤولیت‌پذیری در برابر شهروندان است. همچنین لزوم مستند و مستدل بودن احکام قضایی (اصل صدوشصت و شش قانون اساسی) و چند مرحله‌ای بودن رسیدگی از اهرم‌های پاسخگویی دستگاه قضایی در برابر قانون و مسؤولیت‌پذیری در برابر شهروندان است.

کارآمدی و اثربخشی: این مؤلفه حکمرانی خوب علاوه بر اینکه ناظر بر نحوه استفاده از منابع طبیعی در روند توسعه است و بر وصف پایدار بودن توسعه تأکید می‌کند، مباحثی را در خصوص رابطه دستگاه قضایی و توسعه هم در پی دارد. پیش شرط توسعه اقتصادی دادگاه مستقل و مؤثر است، چون صرف تصویب قوانین حامی قراردادهای و حق مالکیت در جذب سرمایه‌گذاری کفایت نمی‌کند و لازم است که دادگاهی مستقل و مؤثر ضامن اجرای آن باشد. چنین دادگاهی باعث ایجاد انگیزه در بخش خصوصی می‌شود، به این ترتیب که با اجرای مؤثر قراردادهای و عملکرد مستقل در جلوگیری از تجاوز حکومت به حق مالکیت، قابلیت پیش‌بینی و حساب‌گری معاملات تجاری را تضمین می‌کند.^{۱۴} بانک جهانی در گزارش فضای کسب و کار سال ۲۰۰۴ سه راهکار را برای افزایش کارایی دستگاه‌های قضایی پیشنهاد می‌دهد: ۱- ایجاد سیستم‌های اطلاعاتی و آماری قضایی؛ ۲- ارجاع پرونده‌های غیرنزاع‌آمیز به خارج از دادگاه؛ ۳- ساده‌سازی مراحل و رویه‌های قضایی.^{۱۵} «منشور جهانی قضات» هم در ماده شش خود بر تکلیف قاضی در اثربخش کردن تصمیمات قضایی، بدون تاخیر غیرموجه، تأکید می‌کند.^{۱۶}

مشارکت: از منظر حکمرانی خوب حضور در تصمیم‌گیری‌ها مهم است یعنی صرف مشارکت دموکراتیک در قالب دموکراسی انتخابی کافی نیست، بلکه تأثیر معناداری مورد نظر است که حضور اقلیت‌ها و گروه‌های آسیب‌پذیر را تضمین و منافعشان را تأمین کند.^{۱۷} در ۱۹۸۹ کمیته همکاری سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، به تدوین سیاست‌های ناظر بر

13. Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, the Bangalore Principles of judicial conduct, (adopted by the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, as revised at the Round Table Meeting of Chief Justices held at the Peace Palace, The Hague, November 25-26, 2002), Preamble.

14. A. Santos, "the World Bank's Uses of the "Rule of Law" Promise in Economic Development", In: D. Trubek and A. Santos, (eds.), *The New Law and Economic Development: a Critical Appraisal*, Cambridge University Press, 2006, p. 282.

15. World Bank, *Doing Business in 2004*, a Co publication of The World Bank and Oxford University Press, 2004, pp. 49, 50.

16. International Association of Judges, the Universal Charter of the Judge, November 1999.

17. Economic Community of West African States, Protocol on Democracy and Good Governance, (A/SP1/12/01), articles 1, 2.

مشارکت عمومی پرداخت. در این سیاست‌ها تقویت نظام‌های سیاسی، سازوکارهای حکومتی و نظام‌های دموکراتیک و احترام به حقوق بشر تضمین شده است، همچنین استفاده مؤثر از سازمان‌های محلی و خودمختار، سازمان‌های غیردولتی و بخش خصوصی مورد توجه قرار دارد.^{۱۸} مشارکت در دستگاه قضایی بحث تأثیر طرفین دعوا در تصمیم‌گیری به واسطه وکلایشان، حضور هیأت منصفه در رسیدگی‌ها، حضور برابر زنان و اقلیت‌ها در مناصب قضایی و اداری و توسعه و تقویت رسیدگی‌های مردمی شبه قضایی را به دنبال دارد.

حاکمیت قانون: حاکمیت قانون وضعیت اداره امور در شرایطی است که نظام حقوقی وجود دارد و اعمال می‌شود^{۱۹} و در معنای ساده‌تر یعنی دولت با قانون حکومت کند و قانون بر دولت حکومت کند.^{۲۰} در گزارش دبیرکل ملل متحد در سال ۲۰۰۴ تعریف جامعی از این اصل ارائه شد: «حاکمیت قانون در مأموریت‌های سازمان‌ها مفهومی حیاتی و از اصول حکمرانی است که به موجب آن تمام مردم، نهادها و مؤسسات از عمومی و خصوصی و از جمله خود دولت، در برابر قوانینی که برای همه منتشر، برابرانه اجرا و مستقل قضاوت شوند و دربردارنده قواعد و معیارهای حقوق بشر بین‌المللی باشند، پاسخگو هستند. حاکمیت قانون همچنین مستلزم معیارهایی است که اصول برتری قانون، برابری در برابر قانون، پاسخگویی در مقابل قانون، عدالت در اجرای قانون، تفکیک قوا، مشارکت در تصمیم‌گیری، امنیت حقوقی، پرهیز از خودسری و شفافیت حقوقی و رویه‌ای را تضمین کند.»^{۲۱} رابطه حاکمیت قانون و دستگاه قضایی متفاوت از دیگر مؤلفه‌های حکمرانی خوب است؛ از یک سو خود این نهاد از طریق نظارت قضایی، دیگر ارکان حکومت را به رعایت قانون هدایت می‌کند و از سوی دیگر مسأله رعایت قانون در شکل و محتوای امر قضا از مهم‌ترین دغدغه‌های هر نظام حقوقی است. مستدل بودن آراء و تصمیمات قضایی، مستند بودن تصمیمات به قانون و قواعد حقوق بشر بین‌الملل، رسیدگی چند مرحله‌ای، حضور وکیل و استقلال فردی و نهادی قضایی از جمله شاخص‌های حاکمیت قانون در دستگاه قضایی است.

۲- چگونگی الکترونیک شدن دستگاه قضایی

آسه‌آن و برنامه عمران ملل متحد در سال ۲۰۰۳ اهداف دولت الکترونیک را به این شرح طبقه‌بندی کردند:

18. OECD, DAC, Policy Statement on Development Co-operation in the 1990s, Paris, 1989.

19. M.H. Kramer, "On the Moral Status of the Rule of Law", *Cambridge Law Journal*, 63(1), March 2004, p. 65.

20. V. O'Connor, "Rule of Law and Human Rights Protections through Criminal Law Reform: Model Codes for Post-conflict Criminal Justice", *International Peacekeeping*, Vol. 13, No. 4, December 2006, p. 518.

21. *Secretary-General's Report*, "the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies", (S/2004/616), 23 August 2004, para. 6.

- ۱- فراهم کردن محیط کسب و کار مناسب‌تر: تأثیر فناوری اطلاعات در افزایش بازده و رشد اقتصادی، به ویژه در جوامع روستایی، اثبات شده است؛
- ۲- ایجاد مشتریان بر خط و نه در صف^{۲۲}: به معنای تغییر و بهبود شکل ارائه خدمات به شهروندان است؛
- ۳- تقویت حکمرانی خوب و افزایش گستره مشارکت مردم: فراهم کردن اطلاعات قابل دسترس برای مردم منجر به شفافیت و پاسخگویی می‌شود. با حذف حضور فیزیکی خدمات قابل ارائه به محروم‌ترین اقشار جامعه هم خواهد بود. از این طریق فرصت بیش‌تری برای مشارکت مستقیم شهروندان اقشار مختلف (حتی گروه‌های در حاشیه) برای درگیری فعال‌تر در فرایندها، وضع سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها فراهم می‌شود؛
- ۴- افزایش بهره‌وری و کارایی نهادهای دولتی: دولت الکترونیک به دنبال بازهمندسی روندها و فرایندها به منظور تسهیل ارائه خدمات و افزایش بازده تشریفات اداری است؛
- ۵- بهبود کیفیت زندگی برای جوامع در وضعیت بد: فناوری اطلاعات و ارتباطات به دولت امکان دسترسی به گروه‌ها و جوامع حاشیه‌ای را می‌دهد و این به معنای توانمندساختن آن‌ها به وسیله مشارکت دادن در فرایندهای سیاسی و ارائه بهتر کالا و خدمات عمومی است.^{۲۳}
- علاوه بر آسه‌آن و برنامه عمران ملل متحد، بانک جهانی و برنامه اطلاعات برای توسعه^{۲۴} هم دولت الکترونیک را ابزاری برای تحقق حکمرانی خوب می‌دانند.^{۲۵} بانک جهانی دولت الکترونیک را استفاده نهادهای دولتی از فناوری اطلاعات و ارتباطات، به گونه‌ای که منجر به تغییر شکل ارتباط با شهروندان، بخش خصوصی و دیگر ارکان دولت شود، تعریف می‌کند و برای آن پنج فایده برمی‌شمرد: ارائه خدمات بهتر به شهروندان؛ بهبود خدمات‌رسانی به شرکت‌ها؛ شفافیت و مقابله با فساد؛ توانمندسازی به واسطه اطلاعات و درآمد دولتی کافی.^{۲۶}
- به این ترتیب می‌توان نسبت رابطه میان الکترونیک شدن و مؤلفه‌های حکمرانی خوب را با یک مثال سنجد؛ در مورد مبارزه با فساد، برنامه عمران ملل متحد راهکارهای ضد فساد را به چهار نوع پیشگیری، اجرا، آزادی اطلاعات و ظرفیت‌سازی تقسیم می‌کند. الکترونیک شدن با نظارت بر اعمال و رویه‌ها و طراحی سیستم‌های تسهیل‌کننده و غیرشخصی کردن ارائه خدمات، مکمل سیاست‌های پیشگیرانه است؛ با در دسترس قرار دادن اطلاعات و تضمین شفافیت و افزایش پاسخگویی به نظارت و کنترل فساد کمک می‌کند و منجر به اجرای بهتر قوانین ضد فساد می‌شود و از طریق سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای جدید به دولت امکان مقابله

22. Customers Online, not in Line

23. Pascual, *op. cit.*, pp. 10-12.

24. Information for Development Programme (INFODEV)

25. Haldenlwang, *op. cit.*, p. 421.

26. T. Bovaird, "Performance Measurement and Evaluation of E-Governance Prpgrammes and Initiatives", in: M. Khosrowpour, *Practicing E-Government, a Global perspective*, USA, Idea Group Publishing, 2005, pp. 19, 21.

بهرتر با فساد را می‌دهد.^{۲۷} مثال‌ها و تجربه‌ها نشان می‌دهد الکترونیک شدن منجر به حذف فساد نمی‌شود، ولی با افزایش شفافیت و کاهش ارتباط چهره‌به‌چهره دریافت‌کنندگان خدمات و کارکنان، آمار فساد را کاهش می‌دهد. رابطه فساد و فناوری اطلاعات به عواملی مانند چگونگی طراحی نظام‌های اطلاعاتی، سطح مهارت و زیرکی کاربر و امنیت سیستم‌ها بستگی دارد.^{۲۸} به‌طور خلاصه می‌توان گفت فناوری اطلاعات و ارتباطات با ورود به دولت به‌دنبال بهینه‌سازی رابطه سه جانبه دولت، شهروندان و بخش خصوصی است. الکترونیک شدن، منجر به افزایش شفافیت، تسهیل پاسخگویی دولت، فراهم شدن زمینه مشارکت معنادار افراد و گروه‌ها، ظرفیت‌سازی دولت و ارتقای کارآمدی فرایندها، افزایش حضور گروه‌ها و افراد به حاشیه رانده‌شده و منصفانه شدن امور می‌شود و از طریق کاهش فساد به حفظ حاکمیت قانون کمک می‌کند.

با در نظر داشتن آمادگی دستگاه قضایی در کاهش شفافیت و ارتباط کلی با جامعه در دموکراسی‌های جوان^{۲۹} و ایجاد اختلال در ارائه خدمات قضایی در فرض الکترونیک شدن دیگر بخش‌ها، در لزوم چنین تغییری در این نهاد تردیدی وجود ندارد. فناوری اطلاعات سه نقش حیاتی در بخش قضایی ایفا می‌کند: تشکیل زیربنای ارتباطات داخلی کارکنان قضایی؛ فراهم کردن اطلاعات و خدمات حقوقی الکترونیک و دسترسی عمومی به راهنمایی حقوقی. اشکال ارائه خدمات به این ترتیب است: ارائه اینترنتی اطلاعاتی مانند شرح وظایف، قوانین، مسائل رویه‌ای، آراء، لینک به دادگاه‌ها و دیگر نهادهای مرتبط، پرکردن فرم‌ها که لازمه‌اش مدیریت الکترونیک اسناد و امکاناتی مانند تصویربرداری یا پویش تصویر^{۳۰}، فهرست‌سازی^{۳۱} و نمادخوانی نوری^{۳۲} است، پخش اقدامات به شکل ویدئویی یا نوشتاری، پرداخت آنلاین هزینه‌ها و میانجی‌گری آنلاین؛ مدیریت پرونده‌ها و اسناد؛ اظهار الکترونیک خواسته‌هایی مانند درخواست تجدید نظر؛ تشکیل دادگاه‌های الکترونیک یا آنلاین، از طریق صدا یا تصویر؛ پشتیبانی قضایی از طریق ارائه اطلاعات حقوقی و پشتیبانی از تعقیب و رسیدگی.^{۳۳} به این

27. UNDP and Asian-Pacific Development Information Programme (APDIP), Fighting Corruption with e-Government Application, e-Note 8, 2006, at: www.apdip.net/apdipenote/8.pdf.

۲۸. نک: حسن دانایی‌فرد، «استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات فساد اداری را کاهش می‌دهد؟!»، مدرس

علوم انسانی، دوره ۹، ش ۲، ۱۳۸۴، صص ۱۱۰-۱۰۲.

29. M. Kiskis and R. Petrauskas, "ICT Adoption in the Judiciary: Classifying of Judicial Information", *International Review of Law Computers & Technology*, Oxford University Press, Vol. 18, No. 1, 2004, p. 38.

30. Scanning

31. Indexing

۳۲. Optical Character Recognition (OCR): بازیابی متنی نمادخوانی نوری به این ترتیب است که بعد از آنکه

تصویر مدرک به حالت دیجیتال تبدیل می‌شود، متن سند حرف به حرف قابل شناسایی برای کامپیوتر خواهد بود. این عمل شخص را قادر می‌سازد که هر کلمه را در متن جست‌وجو و ویرایش نماید.

33. *Ibid*, at 128.

ترتیب از جمله مهم‌ترین مسائل دستگاه قضایی الکترونیک طراحی سیستم یکپارچه برای طبقه‌بندی و ارائه اطلاعات حقوقی، تصمیمات قضایی و دیگر قواعد است به شکلی که امکان افزایش دائمی حجم را داشته باشد.

استفاده از فناوری اطلاعات در دستگاه قضایی پی‌آمدهای مثبتی در رابطه با مؤلفه‌های بهینه‌سازی رابطه با شهروند دارد؛ الکترونیک شدن با حذف تشریفات غیرضروری و بروکراسی منفی، سرعت رسیدگی را افزایش می‌دهد بدون اینکه دقت تحقیقات کاهش یابد و این گامی در جهت ارتقای کارآمدی قضایی است. با حذف مانع فاصله جغرافیایی، امکان مشارکت وکیل و حضور کم‌هزینه هیأت منصفه فراهم می‌آید، اطلاعات به سادگی قابل مبادله می‌شود و با تضمین کاربست مؤثر منابع قضایی کیفیت محاکمات بالا می‌رود و وحدت رویه عملی دادگاه‌ها و ارائه تفسیر قضایی مشابه از قانون، خصوصاً در مرحله بدوی افزایش می‌یابد یعنی نتیجه طرح دعوا تا حدود زیادی روشن و قابل پیش‌بینی می‌شود. حذف مراجعات حضوری، افزایش دسترسی به وکیل و تسهیل ارائه معاضدت حقوقی در پرونده‌های کمتر پیچیده را برای جامعه به دنبال دارد. از دیگر پی‌آمدهای مثبت الکترونیک شدن دستگاه قضایی کاهش سوء اداره و احتمال وقوع اشتباهات قضایی، تسهیل قابلیت فهم تصمیمات قضایی و تحقق استقلال قضایی در نتیجه کاهش فساد اداری است.

دولت الکترونیک به دنبال برقراری ارتباط متقابل دولت با چهار گروه است: دولت با شهروندان^{۳۴}، دولت با بنگاه‌های تجاری^{۳۵}، دولت با کارکنان^{۳۶}، دولت با دولت^{۳۷}. بر همین مبنا در دستگاه قضایی خدمات علاوه بر شهروندان به وکلا، کارکنان اداری و غیراداری و نهادهای دولتی قابل ارائه است. وکلا با دسترسی آنلاین (یا در مراحل آغازین با واسطه) به اسناد، قوانین، رویه قضایی و تشکیل و تکمیل اینترنتی پرونده ضمن جلوگیری از اتلاف وقت امکان دفاع مؤثرتر و سریع‌تر از موکل خود را دارند؛ الکترونیک شدن ارتباطات کارکنان با منظم کردن روابط منجر به جریان بهتر نظارت عمومی می‌شود و با کاهش ارتباط کارکنان قضایی و اداری با یکدیگر، فساد قضایی را کاهش می‌دهد؛ ارتباط با دیگر ارکان دولت زمینه تحقق بهتر نظارت قضایی را فراهم می‌کند و ارتباط الکترونیک در سطح بین‌المللی از ابزار مؤثر در مقابله با فساد مالی و جرایم سازمان‌یافته بین‌المللی و نظم بیشتر در امور مربوط به تعارض قوانین و حقوق بین‌الملل خصوصی است. به این ترتیب ابزار الکترونیک به‌عنوان پل ارتباطی بین جامعه و نهاد قضایی عمل می‌کند و فاصله بین این دو کم می‌شود و فناوری اطلاعات همچنین فهم سنتی از

34. Government-to- Citizens (G2C)

35. Government-to-Business (G2B)

36. Government-to-Employees (G2E)

37. Government-to- Government (G2G)

38. See: K. Markellos and others, "Semantic Web Mining for Personalized Public E-Services", in: L. Al-Hakim, *Global E-Government: Theory, Applications and Benchmarking*, USA, Idea Group Publishing, 2007, p. 19.

اطلاعات همچنین فهم سنتی از منابع حقوق را به نفع منابع دیجیتال تغییر می‌دهد و امکان دسترسی و ارجاع دادن به این منابع را فراهم می‌کند.^{۳۹} بنابراین شاخص‌های حکمرانی خوب در دستگاه قضایی مانند دسترسی به مدارک، علنی بودن رسیدگی و صدور حکم، حضور وکیل و هیأت منصفه، اعتراض به عملکرد و تصمیم قاضی، اعمال نظارت قضایی و تحقق استقلال فردی و نهادی قضایی، همگی می‌تواند در قالب دولت الکترونیک تحقق یابد.

به‌رغم اینکه فناوری اطلاعات نسبت به دیگر بخش‌ها با تاخیر وارد حیطه قضا شده است و با سرعت کمتری هم پیش می‌رود، در بسیاری از کشورها، دیگر تنها کاربرد اینترنت، دادن اطلاعات به شهروندان و انتشار تصمیمات قضایی نیست و به این وسیله فعالیت قضات و وکلا تسهیل می‌شود و قضات، شهروندان و نهادهای مختلف قضایی با یکدیگر در ارتباط هستند^{۴۰} و در کانادا، سنگاپور، استرالیا، امریکا و کشورهای اروپایی به‌منظور در دسترس قرار دادن اطلاعات اقدام به کاربست همه‌جانبه آن در امور قضایی کرده‌اند.^{۴۱}

در سال‌های اخیر دولت الکترونیک در ایران و الکترونیک شدن در قوه قضاییه مورد توجه قرار گرفته است و «استفاده از روش‌ها و تکنیک‌های پیشرفته در کل تشکیلات مدیریتی قوه»^{۴۲} یکی از پنج رکن دستگاه قضایی توسعه‌یافته تلقی می‌شود. قانون برنامه چهارم توسعه در بیست و چهار مورد به الکترونیک شدن دولت و در فصل یازدهم یعنی توسعه قضایی در دو قسمت به‌طور خاص به الکترونیک شدن دستگاه قضایی می‌پردازد. بند ز (پنج) ماده ۱۳۰: «طراحی و استقرار نظام جامع اطلاعات (M.I.S)»^{۴۳}، عملیات و مدیریت قضایی به‌منظور سرعت بخشیدن به عملیات و مدیریت کارآمد، اصلاح فرآیندها و بهبود روش‌های انجام امور قضایی، تا پایان برنامه چهارم.» این ماده راستای الکترونیک شدن دستگاه قضایی و کاربست فناوری اطلاعات است. ماده ۱۳۱: «به قوه قضاییه اجازه داده می‌شود: الف) ... اسناد و اوراق پرونده‌های قضایی که نگهداری سوابق آن‌ها ضروری می‌باشد را با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی روز، به اسناد الکترونیکی تبدیل و سپس نسبت به امحای آن‌ها اقدام نماید مشروط بر آنکه حداقل سی سال از مدت بایگانی قطعی آن‌ها گذشته باشد. اطلاعات و اسناد تبدیلی در کلیه مراجع قضایی و اداری سندیت داشته و قابل استناد خواهد بود ... ب) به سازمان ثبت اسناد و املاک کشور اجازه داده می‌شود اقدامات و ارائه خدمات را در قسمت‌های مختلف به صورت رایانه‌ای انجام دهد. اصل کتابت در تنظیم اظهارنامه، صورت‌مجلس تحدید حدود و دفتر املاک و اسناد

39. *Ibid*, p. 38.

40. F. Galindo, "Electronic Government from the Legal Point of View: Methods", *International Review of Law Computer and Technology*, Oxford University Press, Vol. 18, No. 1, 2004, pp. 8, 9.

41. D. McKetchine, "the Use of Internet by Court and the Judiciary: Finding from a Study Trip and Supplementary Research", *International Journal Law and Information Technology*, Oxford University Press, Vol. 11, 2003, p. 111.

۴۲. ارکان دستگاه قضایی توسعه یافته، در: <http://www.dadiran.ir/tabid/59/Default.aspx>

43. Management Information Systems

رسمی باید رعایت گردد.» ماده ۱۳۰ و بند ب ماده ۱۳۱ در راستای تحقق دولت الکترونیک و حکمرانی خوب قضایی است ولی بند الف ماده ۱۳۱، الکترونیک شدن ساده و در واقع خلوت کردن بایگانی است، که البته در صورتی که منجر به نابودی رویه نشود، می‌تواند زمینه ارائه بهتر خدمات قضایی را فراهم کند. «آیین‌نامه اجرایی بند الف ماده ۱۳۱ قانون برنامه چهارم توسعه» مصوب ۱۳۸۵ در ماده دو خود اسناد و اوراق مورد اشاره در قانون برنامه چهارم توسعه را شامل احکام، قرارها، تصمیمات و دستورات قضایی تحقیقات و معاینات محلی و نیز هرگونه سند، مدرک و صورت‌جلسات، دفاتر، گزارش‌ها فرم مشخصات پرونده، فرم مخصوص بایگانی راکد و ... می‌داند. بنابراین در اجرای برنامه چهارم توسعه لزوم الکترونیک شدن کلیه آرای قضایی و تشکیل و حفظ رویه قضایی مورد توجه قرار ندارد. با این حال ماده نوزده آیین‌نامه از منظر حفظ حقوق اشخاص، تا حدودی این خلا را برطرف کرده است: «به منظور حفظ حقوق اشخاص و رعایت احتیاط در مورد پرونده‌هایی که ضرورت نگه‌داری اسناد و اوراق آن احراز نگردیده باید حداقل از تصمیمات قضایی و حکم یا قرار نهایی و حسب مورد سابقه اجرای حکم و مانند آن سند الکترونیکی تهیه شود.»

۳- چالش‌های الکترونیک شدن دستگاه قضایی

از جمله مسائل پیش روی دولت الکترونیک در رابطه با حکمرانی خوب، آزادی اطلاعات و شفافیت به معنای چگونگی دسترسی فیزیکی شهروندان به کامپیوتر و اینترنت و ارتقای دانش کار با کامپیوتر و ایجاد انگیزه پیگیری اطلاعات دولتی در شهروندان است. یک نهاد باز باید اطلاعات و ارتباطات را در سطحی متناسب با سواد کاربران تولید و برقرار کند. تحقیقات در ایالات متحد نشان داده است که نود میلیون نفر از شهروندان به دلیل فقدان دانش کافی (نسبت به سطح مورد نیاز در نهادهای دولتی) و پنجاه و سه میلیون نفر به دلیل ناتوانی‌هایی مانند نابینایی و بیست و پنج میلیون نفر به دلیل تکلم به زبان غیراز انگلیسی امکان استفاده از خدمات اینترنتی را ندارند.^{۴۴} چنین رقمی در کشورهای غیر توسعه‌یافته قطعاً بالاتر است.^{۴۵} وضعیت دستگاه قضایی با توجه به کارویژه این نهاد و ارتباط مستقیم امکان استفاده از خدمات با حق دسترسی به عدالت و دیگر لوازم دادرسی، مانند حق دفاع و فراهم کردن و ارائه ادله، حساس‌تر می‌شود. به این ترتیب سطح الکترونیک شدن امور قضایی و حتی اداری، باید متناسب با سطح دانش شهروندان باشد و هر دو در طول زمان ارتقا یابد. بنابراین لازمه تحقق

44. Garson, *op. cit.*, p. 137.

۴۵. با توجه به وجود اقلیت‌های زبانی، این مسأله در ایران بسیار پررنگ است و راه حل آن طراحی درگاه دولت الکترونیک و سایت‌های پراکنده نهادهای دولتی با کلید زبان‌های محلی است.

بهبتر شدن حکمرانی در دولت الکترونیک پرورش شهروند الکترونیک است.^{۴۶}

به این منظور دولت به قصد فرهنگ‌سازی مراحل را طی می‌کند. در مرحله پیدایش، روی وبسایت‌های مستقل اطلاعات پایه و محدود گذاشته می‌شود؛ در مرحله پیش‌رفت اطلاعات بیش‌تر و پویا هستند و تعداد دفعات به روزرسانی افزایش می‌یابد؛ در مرحله تعامل امکان استفاده از فرم‌ها الکترونیک فراهم می‌شود و کاربر می‌تواند از طریق اینترنت با دولت ارتباط برقرار کند؛ در مرحله تراکنش^{۴۷} شهروندان می‌توانند از طریق اینترنت، با امنیت کافی، هزینه خدمات را پردازند و مبادلات مالی خود را انجام دهند؛ در عالی‌ترین سطح دولت الکترونیک یعنی یکپارچگی، تمامی خدمات دولتی توسط یک مدخل از طریق اینترنت ارائه خواهد شد.^{۴۸} به نظر می‌رسد ایران در حال گذار به مرحله سوم باشد.

حمایت از اطلاعات شخصی و حریم خصوصی از دیگر چالش‌های دولت الکترونیک و لازمه پذیرش اهداف، روش‌ها و وسایل آن است. کامپیوتری شدن جامعه، کسب‌وکار و دولت مستلزم جریان اطلاعات است. برای ایجاد اعتماد نسبت به فرایندها، در بسیاری از کشورها هم اصول کلی حمایت از داده یعنی پاسخگویی، شناسایی اهداف، رضایت، محدودیت جمع‌آوری اطلاعات، استفاده، افشا و نگهداری، درستی و امکان دسترسی فرد و امکان به چالش کشیدن اجرای دیگر اصول رعایت می‌شود و هم اصول خاص دولت الکترونیک. این اصول خاص عبارتند از:

- ۱- وحدت، جهان‌شمولی و دوام: به این معنا است که تغییرات جزئی ناشی از گذر زمان نمی‌تواند دلیلی برای جمع‌آوری مجدد و در نتیجه مداوم داده باشد؛
- ۲- آزادی کامل افراد در استفاده از اطلاعات شخصی مرتبط: این اصل با امکان بهره‌مندی از زندگی شخصی قابل مقایسه است و باید در قوانین محدودکننده استفاده از داده‌ها، خصوصاً در روابط افراد و ادارات، لحاظ شود؛
- ۳- رعایت سطح متناسب در حمایت از داده شخصی: تمام انواع داده‌ها ارزش یکسان ندارند. در بعضی از قوانین چنین تفاوتی لحاظ شده است و داده‌هایی را با صفت حساس مورد حمایت ویژه قرار داده‌اند؛
- ۴- محرمانگی: این اصل برای پاسخ دادن به نگرانی‌های ناشی از گسترش دولت الکترونیک، به قاعده‌های جدید مانند دستورالعمل ۲۰۰۲ اتحادیه اروپا وارد شده است؛
- ۵- پاسخگویی: یکی از اصولی است که رضایت مردم و کارکنان دولت را از دولت

46. G.D. Garson, *Public Information Technology and E-governance, Managing the Virtual States*, Boston, Jones and Bartlett, First ed, 2006, p. 119.

47. Transaction

۴۸. حمیدرضا ملک‌محمدی و مجید هادی‌زاده، «بازمهندسی دولت در قالب دولت الکترونیک؛ راهی نو به سوی

تولید و اجرای سیاست‌ها»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ش ۶۵، ۱۳۸۳، ص ۱۵۰.

الکترونیک تأمین می‌کند چراکه در دولت کاغذی^{۴۹}، افراد ملزم به مراجعه مداوم به سازمان‌ها برای حصول اطلاع از وضعیت و صحت داده‌های مربوط به خود هستند.^{۵۰}

حمایت از اطلاعات عادی در دستگاه قضایی تابع اصول کلی و در فرض الکترونیک شدن تابع اصول حاکم بر داده در دولت الکترونیک است که اشاره شد. ولی بعضی از داده‌هایی که وارد این مجموعه می‌شود به دلیل حساسیت زیاد در بعضی از سیستم‌های حقوقی از قواعدی ویژه پیروی می‌کند، مانند داده‌های مربوط به سلامت، مسائل اعتقادی، تجاری و اقتصادی، جنسی و داده‌های مرتبط با محکومیت کیفری.^{۵۱} قانون حمایت از داده ایتالیا و دستورالعمل 95/46/EC اتحادیه اروپا، برخلاف قانون حمایت از داده انگلستان، داده کیفری را حساس تلقی نمی‌کنند. به هر حال وضعیت این داده‌ها دوگانه و بغرنج است. از یک سو نگهداری، پردازش و احیانا افشای آن خطرناک است و می‌تواند منجر به هتک حرمت فرد شود و از طرف دیگر بنابر دلایلی نگهداری، پردازش و افشای آن در موارد تصریح شده در قانون (مثلا به عنوان جزئی از مجازات)، ضرورت دارد.^{۵۲}

در دستگاه قضایی علاوه بر داده حساس بحث سطح محرمانگی نتیجه رسیدگی‌ها (به ویژه کیفری) به عنوان اطلاعات هم مطرح است. صدور علنی احکام از یک طرف از حقوق فرد است و از طرف دیگر می‌تواند مانعی در برابر با اجتماعی شدن مجرم باشد. مسأله چگونگی الکترونیک شدن بایگانی و چگونگی فراهم کردن امکان دسترسی شهروندان، وکلا، کارکنان و دیگر بخش‌های دولت به پرونده‌ها و آرای قضایی به عنوان یکی از منابع حقوق نیز وجود دارد. به عنوان نتیجه در هر تغییری در جهت الکترونیک شدن باید به شکل موردی و دقیق تبعات آن در رابطه با حریم خصوصی افراد سنجیده شود تا نقش عامل بازدارنده در مراجعه به دادگستری را بازی نکند.

از دیگر مسائل الکترونیک شدن حفظ امنیت شبکه و ارتباطات در سطح ملی و فردی است. منظور از سطح ملی لزوم حفظ اطلاعاتی است که به هر دلیل به مجموعه قضایی راه یافته و با امور کلان کشور مانند مسائل دفاعی و جعل قواعد و اسناد حقوقی ارتباط دارد^{۵۳} و از این جهت مسأله است که فرایندهای الکترونیک قادر به تمییز مراتب محرمانگی اطلاعات نیستند. منظور از سطح فردی همان حریم اطلاعات خصوصی افراد است. دولت موظف است زیرساخت‌های امنیتی را تدارک ببیند که در برابر خراب‌کاری‌هایی مانند هک شدن، ویروس و

49. P-Government

50. G. Chatillon, "Confidence in E-Government: the Outlook for a Legal Framework for Personal Data and Privacy", in: M. Khosrowpour (ed.), *Practicing E-Government, a Global perspective*, USA, Idea Group Publishing, 2005, at pp. 66 and 71-73.

۵۱. حمیدرضا اصلانی، حقوق فناوری اطلاعات، تهران، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۴، ص ۱۰۰.

۵۲. همان، صص ۱۲۲ و ۱۲۳.

53. Garson, *op. cit.*, p. 134.

... آسیب‌پذیر نباشد. لازمه این امر فراهم کردن سیستم‌هایی است که از اطلاعات در برابر تهدیدهای مجازی حمایت کند. به علاوه دولت باید بخش دولتی و خصوصی و به ویژه سازمان‌هایی که در عرصه امنیت الکترونیک کار می‌کنند را در برابر اتفاقات احتمالی، مسؤول بشناسد.^{۵۴} در این زمینه اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۲ دستورالعمل ۰۲/۵۸ ارتباطات الکترونیکی و مخابراتی را به هدف پاسخ گفتن به تحولات حاصله و هماهنگ کردن قواعد حمایت از داده در ارتباطات الکترونیک تصویب کرده و به موجب ماده چهار ارائه دهنده خدمات را مسؤول دانسته است: «تأمین‌کننده ارتباطات الکترونیکی، به‌منظور تأمین امنیت خدمات خود باید اقدامات فنی و سازمانی لازم را اتخاذ نماید ... این اقدامات باید سطحی متناسب از امنیت در قبال خطر مربوطه و با در نظر گرفتن آخرین پیش‌رفت‌ها و هزینه اجرای آن تأمین گردد.»^{۵۵}

چالش دیگر الکترونیک شدن دستگاه قضایی، چگونگی احراز هویت کاربر است. اطلاعات در شکل دیجیتال اصالت خود را از دست می‌دهند و برخلاف حالت نوشته، صرف وجود یک مدرک سندیت آن را تأمین نمی‌کند چون معیاری برای تمییز واحدهای ده‌تایی داده‌ها از یکدیگر وجود ندارد. به این دلیل به مجرد اینکه نهادی اقدام به اشتراک گذاشتن اطلاعات، نظامات و کارکردها می‌کند، به دلایل امنیتی باید کاربر را بشناسد و بتواند هویتش را تصدیق کند. از انتقادات قابل ایراد نسبت به بسیاری از نهادهای دولتی تصدیق کاربر از طریق روش‌های عادی است. شناسایی داده‌های الکترونیک نیازمند توجه ویژه به روند تولید آن است. در عمل هم بسیاری از حوزه‌های قضایی از طریق روش نامتقارن کلید عمومی و خصوصی رمزنویسی^{۵۶} و امضاهای دیجیتال، ضریب امنیت را بالا برده‌اند. پیشنهاد می‌شود که بسته به کاربرد اطلاعات از روش‌های مختلف احراز سندیت استفاده شود. به‌کارگرفتن رمزگذاری^{۵۸} یا نوعی از امضای الکترونیک اگر قابل پیاده‌سازی در سطح وسیع باشد، بهترین روش است. تنها مشکل این است که لازمه‌اش برقراری نوعی ارتباط بین فرد با تک‌تک افرادی است که امکان

54. McKetchine, *op. cit.*, p. 124.

۵۵. محمدتقی کروبی، اتحادیه اروپا و بحث حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی در ارتباطات الکترونیکی، تهران، مرکز تحقیقات مخابرات ایران، چاپ نخست، ۱۳۸۴، صص ۱۷۵ و ۳۵۲.

56. Public / Private Key Cryptography

۵۷. در این روش هرکس دو کلید عمومی و خصوصی دارد، کلید عمومی در اختیار همه گذاشته می‌شود و کلید خصوصی را تنها خود فرد می‌داند. هر کدام از این کلیدها می‌تواند اطلاعاتی را که کلید دیگر کد و مخفی کرده است به حالت اصل در بیاورد. پیغامی که توسط کلید عمومی رمزگذاری شود تنها قابل رمزگشایی توسط کلید خصوصی است، یعنی اگر الف با کلید عمومی ب برای او پیغامی را بفرستد می‌تواند مطمئن باشد تنها ب با کلید خصوصی خود می‌تواند آن را رمزگشایی کند و بالعکس، یعنی اگر ب با کلید عمومی الف پیغام را رمزگشایی کند، حتماً با کلید خصوصی الف رمزگذاری شده است.

58. Encryption

دارد برای آن‌ها اطلاعاتی را بفرستد.^{۵۹}

در پایان سوالی که مطرح می‌شود این است که الکترونیک شدن دستگاه قضایی تا کجا باید پیش برود؟ آیا می‌توان تمام فرایندها را به شکل اینترنتی انجام داد تا جایی که به تشکیل غیرحضوری جلسات رسیدگی و محاکمات آنلاین بینجامد؟ در پاسخ عده‌ای معتقدند فقدان دانش کافی در کاربری فناوری اطلاعات مانع دسترسی شهروندان به دادگاه می‌شود و اطلاعات منتشر شده تنها قابل دسترسی برای معدودی از افراد است. به این ترتیب افزایش دسترسی، قابلیت دسترسی را کاهش می‌دهد. به علاوه نقد همه‌جانبه و خصوصاً ژورنالیستی آرای قضایی می‌تواند استقلال قضات را متزلزل کند.^{۶۰} با این دیدگاه پیش‌رفت الکترونیک شدن به سمت محاکمات آنلاین مغایر حق دسترسی به عدالت است.

گروه دیگر چنین تحولی را مطلوب حکمرانی خوب قضایی می‌دانند و معتقدند در مرحله نخست محیط قضایی از محیط نوشته به سمت دیجیتال تغییر می‌یابد و قضات، وکلا و کارمندان از مزایای پایگاه‌ها اطلاعاتی حقوقی، نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای تسهیل‌کننده بهره می‌گیرند؛ مرحله بعدی طراحی نرم‌افزارهایی برای تفهیم و تفسیر تصمیمات قضایی و دیجیتال شدن اسناد و خصوصاً ادله است؛ سپس اسناد و امضای الکترونیک در سطح گسترده پذیرفته خواهد شد و این مقدمه لازمه فناوری-محور^{۶۱} شدن سیستم ثبت محاکمات است و نهایتاً فناوری اطلاعات و ارتباطات مدرن اجازه ظهور دادگاه‌های مجازی را خواهد داد. با این تغییر موانع آیین رسیدگی سنتی، مانند حفظ نظم دادگاه و دور بودن شهود و مدارک از محل دادگاه، برطرف خواهد شد.^{۶۲}

در مقام ترجیح به نظر می‌رسد چنین تحولاتی کاملاً هماهنگ با بهتر ارائه شدن خدمات قضایی است، چون تسهیل‌کننده برگزاری واقعا علنی جلسات (البته در فرض الکترونیک شدن شهروندان)، دسترسی آسان به اسناد و مدارک پرونده، انتشار علنی تصمیمات، ثبت آراء و نقد و بررسی گسترده آن، حذف مشکلاتی مانند بعد مسافت در حضور هیأت منصفه، شفاف شدن روند دادگاه و کاهش رو به حذف فساد قضایی و مسائل فرهنگی مانند زشتی مراجعه به دادگستری برای طرفین دعوا است. با این وجود ابهاماتی نظیر نحوه مداخله وکیل در دعاوی و چگونگی احراز صحت گفتار شهود و طرفین دعوا وجود دارد که با پرورش قضات الکترونیک در زمانی که این مراحل طی می‌شود، حل خواهد شد.

در مورد دسترسی به اینترنت و امکان استفاده واقعی شهروندان از آن «راه حلی که در بسیاری از کشورها در حال اجرا است، تشکیل پایگاه‌هایی در نقاط مختلف است به گونه‌ای که

59. McKetchine, *op. cit.*, pp. 123, 131, 132.

60. See: *Ibid*, p. 119.

61. ICT based

62. Kiskis, *op. cit.*, pp. 38, 39.

هرکس حداقل از چهار مکان مختلف امکان اتصال به شبکه را داشته باشد.»^{۶۳}

نتیجه‌گیری

حکمرانی خوب ناظر بر فرایندها و شکل و نحوه اتخاذ و عملیاتی‌سازی تصمیمات است و رابطه شهروند و دولت و به طور خاص شهروند و دستگاه قضایی را به سمت ارتقای حقوق شهروندی پیش می‌برد و الگویی مناسب در ایجاد اصلاحات قضایی است. شاخص‌ها و مؤلفه‌های حکمرانی خوب در دستگاه قضایی عبارتند از:

شاخص شفافیت: رسیدگی علنی، امکان دسترسی به اسناد و اطلاعات، صدور علنی رأی؛

شاخص پاسخگویی: رسیدگی چند مرحله‌ای، مستند و مستدل بودن احکام؛

شاخص مشارکت: حضور وکیل، حضور هیأت منصفه، رسیدگی از طریق نهادهای مستقل

مردمی؛

شاخص رعایت حقوق بشر: رعایت اصول دادرسی منصفانه، اعمال اصول حقوق بشر

بین‌الملل در تصمیمات؛

شاخص حاکمیت قانون: مستدل بودن و مستند بودن تصمیمات به قانون و قواعد حقوق

بشر بین‌الملل، رسیدگی چند مرحله‌ای، حضور وکیل و استقلال فردی و نهادی قضایی.

روال‌های سنتی قضایی و اداری، مانعی بر راه اعمال تغییر است. در مقام یافتن راه حل

می‌توان الکترونیک شدن امر قضا را پیشنهاد کرد. چالش‌های عام پروژه دولت الکترونیک مانند

چگونگی همگانی‌سازی خدمات، شناسایی کاربر و امنیت شبکه در دستگاه قضایی نگرانی

بیشتری را ایجاد می‌کند، اگر به این مسأله تمایل به ویژه نظام‌های تفتیشی به محرمانگی را

ببیزاییم چرایی کندی روند الکترونیک شدن این نهاد نسبت به دیگر ارکان دولت روشن

می‌شود. الکترونیک شدن، در فرض تأمین امنیت و حفظ حریم، قالبی مناسب برای تسهیل

حکمرانی است و ظرفیت ایجاد تغییرات مورد نظر حکمرانی خوب در دستگاه قضایی به هدف

تحقق دادرسی منصفانه را دارد. در صورتی که روند الکترونیک شدن دستگاه قضایی از یک

طرف با آموزش شهروندان، قضات و کارمندان اداری همراه باشد و از طرف دیگر

حساسیت‌های بومی را در نظر بگیرد، زمینه دسترسی بهتر و در بلندمدت ارزان‌تر به عدالت را

فراهم خواهد کرد.

فهرست منابع

- اصلانی، حمیدرضا، **حقوق فناوری اطلاعات**، تهران، نشر میزان، چاپ نخست، ۱۳۸۴؛
- دانایی فرد، حسن، **استراتژی مبارزه با فساد: آیا فناوری اطلاعات فساد اداری را کاهش می‌دهد؟! فصلنامه مدرس علوم انسانی**، دوره ۹، ش ۲، ۱۳۸۴؛
- زارعی، محمد حسین، حکمرانی خوب، حاکمیت و حکومت در ایران، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۴۰، ۱۳۸۴؛
- فرج‌پهلوی، عبدالحسین و بصیری، ساسان، **اصول طراحی درگاه دولت الکترونیک**، تحول اداری، دوره نهم، ش ۵۱، ۱۳۸۵؛
- کروبی، محمدتقی، **اتحادیه اروپا و بحث حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی در ارتباطات الکترونیکی**، تهران، مرکز تحقیقات مخابرات ایران، چاپ نخست، ۱۳۸۴؛
- ملک‌محمدی، حمیدرضا و هادی‌زاده، مجید، **بازمهندسی دولت در قالب دولت الکترونیک: راهی نو به سوی تولید و اجرای سیاست‌ها**، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۶۵، ۱۳۸۳؛
- Botchway, F. N., **Good Governance: the Old, the New, the Principle and the Elements**, Florida Journal of International Law, Vol. 13, 2000-2001;
- Bovaird, T., **Performance Measurement and Evaluation of E-Governance Prpgrammes and Initiatives**, in: Khosrowpour, M. **Practicing E-Government, a Global perspective**, USA, Idea Group Publishing, 2005;
- Chatillon, G., **Confidence in E-Government: the Outlook for a Legal Framework for Personal Data and Privacy**, in: Khosrowpour M. (ed.), **Practicing E-Government, a Global perspective**, USA, Idea Group Publishing, 2005;
- Galindo, F., **Electronic Government from the Legal Point of View: Methods**, International Review of law Computer and Technology, Oxford University Press, Vol. 18, No. 1, 2004;
- Garson, G. D. ., **Public Information Technology and E-governance, Managing the Virtual States**, Boston, Jones and Bartlett, first ed, 2006;
- Haldenlwang, C. Von, **Electronic Government (E-Government) and Development**, the European Journal of Development Research, Vol. 16, No.2, 2004;
- Heeks, R., **e-Government as a Carrier of Context**, Journal of Public Policy, Cambridge University Press, Vol. 25, No. 1, 2005;
- Kaufmann, D. and Kraay, A. and Mastruzzi, M., **Governance Matters VI: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2006**, World Bank Policy Research Working Paper 4280, July 2007;
- Kaufmann, D. and Kraay, A., **Governance Indicators: Where Are We, Where Should We Be Going?** World Bank Working Paper and Article, Oxford University Press, 2008;
- Kiskis, M. and Petrauskas, R. ., **ICT Adoption in the Judiciary: Classifying of Judicial Information**, International Review of Law Computers & Technology, Oxford University Press, Vol. 18, NO. 1, 2004;
- Kramer, M. H., **On The Moral Status of the Rule of Law**, Cambridge Law Journal, 63(1), March 2004;
- Markellos, K. and others, **Semantic Web Mining for Personalized Public E-Services**, in: Al-Hakim, L. **Global E-Government: Theory, Applications and Benchmarking**, USA, Idea Group Publishing, 2007;
- McKetchine, D., **The Use of Internet by Court and the Judiciary: Finding from a Study Trip and Supplementary Research**, International Journal Law and Information Technology, Oxford University Press, Vol. 11, 2003;
- O'Connor, V., **Rule of Law and Human Rights Protections through Criminal Law Reform: Model Codes for Post-conflict Criminal Justice**, International Peacekeeping, Vol.13, No.4, December 2006;

- Pascual, P. J., **e-Government**, e-Asean Task Force, UNDP-APDIP, May 2003;
- Rose, R., **A Global Diffusion Model of e-Governance**, Journal Public Policy, Cambridge University Press, Vol. 25, No. 1, 2005;
- Santos, A., **the World Bank's Uses of the "Rule of Law" Promise in Economic Development**, In: D. Trubek and A. Santos, (eds.), **THE New Law and Economic Development: a Critical Appraisal**, Cambridge University Press, 2006;
- Secretary-General's Report, **the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies**, (S/2004/616), 23 August 2004;
- Torres, L. Pina, V. and Acerete, B., **E-Governance Developments in European Union Cities: Reshaping Government's Relationship with Citizens**, Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions, Oxford University press, Vol. 19, No. 2, 2006.
- Documents:**
- Economic Community of West African States, Protocol on Democracy and Good Governance, (A/SP1/12/01);
- International Association of Judges, the Universal Charter of the Judge, November 1999;
- Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, **the Bangalore Principles of judicial conduct**, adopted by the Judicial Group on Strengthening Judicial Integrity, as Revised at the Round Table Meeting of Chief Justices Held at the Peace Palace, The Hague, November 25-26, 2002;
- OECD, DAC, **Policy Statement on Development Co-operation in the 1990s**, Paris, 1989.
- UNDP and Asian-Pacific Development Information Programme (APDIP), **Fighting Corruption with e-Government Application**, e-Note 8, 2006;
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific (UNESCAP), **What Is Good Governance?** 2004;
- World Bank, **Doing Business in 2004**, a Co publication of The World Bank and Oxford University Press, 2004;
- World Bank, **MENA Development Report, Better Governance for Development in Middle East and North Africa**, 2003.

Electrify of Judicial System in light Patterns of Good Governance

Samaneh Rahmatifar

Advancement of information and communication technology and its arrival to the State transaction is led to emerging electronic government. In this context, judicial system has important role because of its position in the realization, preservation and promotion of human rights and also for having the most facilities to violate citizens' rights. Just the reforms, therefore, are suggestible which improve the relationship between judiciary and citizens. This paper examines the influence of IT on the judicial system and its positive and negative impacts on the quality of judicial processes in the light pattern of good governance.

Keywords: Electrify, Electronic Government, Good Governance, Fair Trial

JOURNAL OF LEGAL RESEARCH

VOL. XI, No. 2

2012-2

- Recognizing the Concept of 'Foundations' in Legal Studies
Abbas Mansoorabadi & Javad Riahi
- Extradition in the Practice of European Court of Human Rights and Human Rights Committee of UN
Saeed Bagheri
- Electrify of Judicial System in light Patterns of Good Governance
Samaneh Rahmatifar
- The Role of NGOs in Human Rights Protection in ECHR Practice
Armaghan Abiri
- Cancellation as Instance of Impeachment: Investigating Judgment of General Board of Court of Administrative Justice about Managing Director of Social Security Fund
Majid Banaei Oskoei & Vahid Agah
- Assessment of the Legal System Governing Construction Torts
Zeinab Taghidoost
- ICC Paralegal Protections from Crime Victims
Marziyeh Dirbaz
- A Legal Scrutiny through the First International Criminal Court regarding the Enlisting and Conscripting the Child Soldiers in National or International Armed Conflict
Zakiyeh Taghizadeh & Fatemeh Hadavandi

ISSN: 1682-9220

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study